

ПЕРИНАТАЛЬНІ СЮЖЕТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ АВАНГАРДІ

*...Є печера з малюнком вікна
і світи усередині плоду:
Сонце – Він, якщо Яма – Вона –
вихід з коду в господу.
Станіслав Вишенський*

Сучасні шанувальники поетичного слова, виховані на класичних взірцях Шевченка–Франка–Л.Українки–Тичини–Рильського..., бувають неабияк спантеличені, коли до рук їм потрапляють тексти, скажімо, “Нової дегенерації”, “Західного вітру”, “Асоціації 500” чи деяких інших не асоційованих осіб: Ст. Вишенського, Віхти Сад... Надто відрізняються твори цих авторів від канонічних прикмет прекрасного в поезії: прозорі образності, пластичної метафоричності, асоціативності думок, послідовної вірності тій чи іншій системі віршуння тощо. Епатована читачка свідомість не знаходить нічого кращого як наклеїти на незрозумілого автора ярлик авангардиста, зберігши тим самим власний престиж та багатозначний імідж знавця і запопавши водночас амбіціям самих новаторів.

Ще частіше, ніж авангард, незрозумілі тексти визначають як інтелектуальні, що рятує їх від зазіхань пересічного громадянина вникнути в їх утаємничену глибинну суть. “Відповідь, певно, буде неоднозначною не тільки тому, що це поезія інтелектуальна і орієнтується на еліту, а й тому, що справу маємо з поезією, яка навіть серед сталого кола шанувальників поетичного слова не завжди знаходить відгук. Вона, увібгана в систему міфів, глибоко закодованих символів, насичена науковими термінами, – зараз лиш завойовує для себе простір, розчищаючи поле розуміння. Це поезія тайнопису, яку в багатьох випадках можна тільки відчутти, не шукаючи будь-якого логічного пояснення”, – заявляє І. Дюк (він же Іван Ципердюк) в післямові “Афінні фігури української поезії” до добірки віршів Станіслава Вишенського, Степана Процюка, Любомира Стринаглюка в журналі “Перевал”¹, затемнюючи до краю поняття інтелектуальності. Бо чого вартий інтелект, позбавлений логіки?! Хіба не власне логіка є формальним обрамленням мислення (згадаймо поняття, судження, умовивід...), а пресловутий символізм – вираженням ірраціональних імпульсів? А, може, справа не в психологічному захисті від напливу ірраціонального матеріалу, якому автор силкується дати якийсь лад уже тим, що дає йому назву, означає в слові, тим часом як читач марно намагається “втрапити в колію”, встигнути за чужим асоціативним потоком, що нуртує за межами його особистого досвіду, десь на перехресті міфу, сну і марення? Можливо, річ у тім, що поруч (синхронно) існують інші світи, дотичні до фізичного існування нашої самості, і колізії життя реального індивіда уже відбиті в них? Згадаймо Михайла Осадчого: “Є світ і антисвіт, і їх нульова межа. Світ – це розвиток людини від зародку і до смерті. Антисвіт – це, навпаки: розвиток від смерті до зародку. Ми мучимося, караємося, вбиваємо один одного заради якоїсь мети, нехтуємо всім, щоб тільки досягти її, і в той же час цей період, який ще маємо пройти, вже давно відбувся в антисвіті, і там вже давно відомо кінець нашої мети”². А якщо так, то існує ймовірність “духовної мандрівки” у просторі й часі як до своїх витоків, так і до вселюдських джерел.

Проте подолати “сенсорний бар’єр” упізнаваних деталей так званого об’єктивного і суб’єктивного світу, зв’язаних причинно-наслідковими зв’язками, і переміститися в химерний світ позасвідомого, що може бути і підсвідомим (витісненим, забороненим свідомістю змістом), і несвідомим (архетипом, апріорною ідеєю, віруванням), доволі

непросто. Різноманітні феномени позасвідомого – це своєрідні кореляти індивідуальної біографії людини, “паралельні площини”, на які проектується реальні події, і навпаки: логіка свідомого життя наперед визначена особливостями перинатального (внутриутробного) розвитку й утвореннями трансперсональної (надособистісної) духовної сфери: “Синхронно пов’язані події явно співвідносяться тематично, хоча між ними нема лінійного причинного зв’язку”³.

Містика? Навряд. Сучасні здобутки квантово-релятивістської фізики свідчать про інформаційно-хвильову природу Всесвіту, що зводить нанівець поняття субстанції. При цьому свідомість вважається найважливішим фактором і з’єднуючим принципом космічної мережі: “...вищий принцип буття і межова реальність уявляються чистою свідомістю без якого-небудь специфічного змісту. З нього випливає все в космосі...”⁴.

Отож існує принаймні теоретична можливість спрямувати світло індивідуальної свідомості на імпліцитний (не явний) порядок речей, на доглибні пласти звичайно несвідомого, розширивши тим самим коло зрозумілих і, до певної міри, контрольованих явищ. Духовні практики Сходу (йога, дзен-буддизм, суфізм та ін.), а також деякі сучасні західні (фрейдівський та юнгіанський аналіз, психосинтез тощо), дозволяють проникнути за фасад “об’єктивної дійсності” і допомогти народитися людині цілісній (інтегральній індивідуальності, як казав російський психолог В.С.Мерлін), людині, свідомій свого задуму як унікальної істоти Всесвіту, свого покликання як унікальної творчої долі.

Освоєння духовних практик – не єдиний шлях, що веде до інтеграції очевидних і потенційних (“сплячих”) здібностей людини. Не відкидаймо й традиційних – самоосвіти, самовиховання через роздуми над сенсом існування, цінностями буття, вправління у здійсненні добропорядних вчинків. Шлях індивідуалізації (становлення себе цілісним індивідом) – важкий і тернистий, бо пролягає через виснажливі духовні пошуки, пов’язані з ризиком втратити себе, страхом відкрито глянути правді у вічі, боязню перемін і приреченістю на моральні компроміси. Висока ціна Істини! Але людині не дано іншого шляху. Її сходження на вершини Духу споріднене із сходженням Христа на Голгофу. Щоразу “вмираючи” (проявляючи потужні вольові зусилля, переломлюючи обставини тощо), людина відроджується у новій якості, готова до дальшого подвижництва.

Звісно, не всі люди виявляють таку послідовну волю до самоактуалізації (максимально повної реалізації своїх задатків). В більшості дуже міцні “інерційні механізми” – намагання відтворювати вже апробоване, рухатися по колу, а не по спіралі, їх успіхи минулі, духовний поступ відносний.

Предметом нашого дослідження є творчі особистості, ті, що насмілилися на власну духовну еволюцію, знаючи, що попереду їх чекає непереможний дзвін литавр, а кропітка праця самоподолання, виходу за межі власного “я”, неминучі духовні кризи, гіркий досвід помилок і безкомпромісні висновки із життєвих уроків. Доля поета, митця взагалі пронизана драматичними сюжетами, випробуваннями і спокусами. Підштовхуваний неперборним бажанням збутися, творець більше, ніж інші, чутий до свого підсвідомого і колективного несвідомого як такого. Позасвідоме стихійно і цілковито опановує ним, особливо, коли той належить до візіонерського типу художньої творчості. Зазначений тип ґрунтується на повному підпорядкуванні суб’єкта (автора) об’єкту (твору), тобто виходить з екстравертної настанови. Це означає, що певні першопереживання стихійно опановують людиною, так, начебто самі стають на місце суб’єкта, а сам творець – лиш медіум, позбавлений власної волі, інструмент “вищого голосу”. Поети візіонерського типу, наче по насланню, виходять за межі персонального досвіду в сферу колективного несвідомого, (К.Юнг), або надособистого, містичного переживання людини, що ідентифікує себе з Космічним Розумом (С.Гроф, А.Маслоу, К.Уїлбер).

На противагу вищеназваному, психологічний тип засновується на інтровертній настанові автора стосовно твору, який сам себе пояснює, оскільки виявляється замкненою на собі свідомістю. Більшість віршів І.Франка, Л.Костенко, Б. Олійника, Д.Павличка, П.Осадчука, О.Орача і ще великої когорти поетів минулого і сьогодення написані саме в такому ключі. Символіка поетичних образів при цьому “прозора”, смислові ланцюжки вмотивовані, переконливі і доказові. Такий в гранично чіткому варіанті дидактичний вірш.

Твори поетів, що належать до психологічного типу, є своєрідним підручником емпіричної (життєвської) психології, який здатний успішно конкурувати з академічними пошуками об'єктивної науки.

Візіонерство затемнює смислову тканину твору, часто-густо роздражнюючи читача нібито навмисною зарозумілістю ("заумно"). Насправді ж візіонер не владний над собою, він перебуває в полоні ним же створених текстів, образів, символів, які резонують в унісон історичній необхідності, пов'язуючи особисту біографію автора, його світовідчуття з умонастроєм епохи і сучасного йому суспільства. З цього погляду візіонерство становить першочерговий інтерес для дослідника-психолога. У той же час читач, спантеличений, збитий з толку, силкується розв'язати дилему: спробувати ще раз знайти пояснення прочитаному чи злитися з потоком свідомості, втіленому в творі і спрямованому невідомою силою з незрозумілою метою.

Відомо, що чим багатша образно-символічна мова поезії, тим більше вона діалогічна, внутрішньо орієнтована на спілкування з читачем, а тому незавершена, відкрита "зустрічному струму". Поет-візіонер лиш зовні здається самодостатнім, нарцисично зверненим на себе. Свідченням тому є звинувачення деяких авторів в елітарності їх текстів, небажанні "писати для народу", "на злобу дня" тощо. Насправді ж твори візіонерів містять багато можливостей для підключення інших "збентежених", навіть "обурених" (епатованих) свідомостей до їх могутньої смислової мережі. Всім відоме явище індивідуалізованого сприймання або іншого трактування знайомого твору в результаті повторного прочитання. Вилучені таким чином "уроки життя" – суть неповні, "урізані" смисли, але і вони достовірні, оскільки візіонерство є джерелом голографічної образності. Остання, за визначенням С.Грофа, є своєрідною системою конденсованого досвіду (СКД). СКД – загальний принцип, що діє на всіх рівнях психіки і охоплює події індивідуальної біографії автора, особливості його внутрішнього розвитку і переживання трансперсональної сфери – наприклад, спогади про минулі перевтілення, ототожнення з тваринами, міфологічні події, телепатичні осяяння.

Принцип голограми, якому підлягає візіонерський твір, дозволяє довільно змінювати ціннісний кут зору і таким чином вичерпувати зафіксованій у цьому творі зміст до безкінечності. Це перетворює процес сприйняття поезії в романтичну мандрівку з непередбачуваними наслідками і несподіваними відкриттями. Іншими словами, голографічна образність, притаманна візіонерському типу творчості, найбільшою мірою є джерелом можливих різночитань, умонастроїв, інтенцій, оскільки вона енергетично підключена до єдиного інформаційного простору Всесвіту, який генерує різні, в тому числі і взаємно протилежні (для забезпечення гармонії?) смисли.

Либонь, найбільш вагомим критерієм авангардного мистецтва може служити його здатність "бентежити" непізнані аспекти душі нашого сучасника невідомо звідки виниклою символікою. Прояснення смислу поезії, досягнуте конвенційним шляхом, означає перехід її в розряд класичних художніх творів. У цьому сенсі знаменитий вірш О.Кручених "Дир бул щил" виявляється незжитим авангардом, який розбентежує яву не одного покоління читачів.

В даній статті ми зупинимося на другій складовій СКД – враженнях перинатального періоду, що за певних умов сягають поверхні свідомості. Автор не ідентифікує ці враження як переживання плода. Він "просто" знаходить слова, що називають ті чи інші явища сенсорного характеру, які були пережиті ним в перинатальний період. Перебуваючи в стані недиференційованої єдності (синкретизму) свідомості й несвідомої психіки, митець "легко" продукує символічні образи, які "натякають" на реальність глибоко суб'єктивного змісту, тобто події, так би мовити добіографічного плану, себто того, що відбувалося до фактичного народження дитини.

Що ж до першої складової СКД, то свідомий автобіографічний матеріал, безсумнівно, живить кожний художній твір, особливо поезію. Спогади, ремінісценції, прагнення і мрії автора знаходять відгук у читачів, викликають у них адекватні асоціації, тобто є зрозумілими, впізнаваними. Ця зрозумілість зумовлена наявністю у всіх людей тих чи інших усвідомлених потреб і засобів їх задоволення, типових інтересів і прагнень, проблем і явлень про щастя. Так звана класична поезія має яскраво виражений перший,

поверхневий – образно-асоціативний – пласт.

Та далеко не кожний художній твір позначений символами індивідуального чи колективного несвідомого. У зв'язку з поставленим перед нами завданням – визначити типові перинатальні сюжети українського поетичного авангарду (щоб розкрити його специфічну символіку) – зробимо кілька попередніх роз'яснень.

В результаті експериментів із сильно діючим психоделічним засобом ЛСД була виявлена здатність досліджуваних продукувати несвідомо засвоєний матеріал, пов'язаний з психосоматичним розвитком плода в утробі матері. Відкрився вражаючий факт наявності безпосереднього зв'язку з сюжетами перинатальних переживань до біологічного народження дитини, стадіями перебігу пологів і типовими для даного індивіда критичними ситуаціями постнатального розвитку. Хоча всі люди проходять через стадію біологічного дозрівання плода і народження, родова травма для кожного має специфічні наслідки. Це пов'язано з унікальністю умов, які складаються навколо даного плода, успадкованим генетичним кодом і особливими травматичними обставинами внутріутробного розвитку, такими як інтоксикація організму матері в результаті хвороби, вживання наркотиків, алкоголю, куріння, стреси матері, шкідлива робота і навіть ставлення до появи дитини на світ (бажане чи небажане зачаття) тощо. Крім того, клінічна картина пологів у різних породіль неоднакова: слабка чи сильна родова діяльність, патологічне чи нормальне розміщення плода, розміри і здоров'я самого новонародженого, наявність кваліфікованої чи не досить медичної допомоги – ці та інші фактори, як показав Отто Ранк, зумовлюють специфічний характер травми народження для кожної людини.

В результаті систематизації символічно репрезентованого (названого) несвідомого перинатального переживання було виділено чотири базові перинатальні матриці (БПМ-1–4). "Біологічний аспект перинатальних переживань складається з конкретних і доволі реалістичних переживань, пов'язаних з індивідуальними стадіями біологічних пологів. Ймовірно, кожна стадія біологічного народження має специфічну додаткову духовну складову. Для безтурботного внутріутробного існування – це перебивання космічної єдності; початок пологів паралельний переживанню почуття всеосяжного поглинання; перша клінічна стадія пологів, стиснення в закритій маточній системі, відповідає переживанню "нема виходу" або пеклу; проштовхування через родовий канал у другій клінічній стадії пологів має свій духовний аналог в боротьбі між смертю і повторним народженням; метафізичним еквівалентом завершення родового процесу і події третьої клінічної стадії пологів є переживання смерті Его і повторного народження. Крім цього специфічного змісту, слід відзначити, що перинатальні матриці функціонують як організуючий принцип для матеріалу інших рівнів несвідомого, а саме для СКД, а також для деяких видів трансперсональних переживань, які іноді З'являються одночасно з перинатальними – такими, як архетип Жахливої Матері або Великої Матері, ототожнення з тваринами, або філогенетичні Perezвання"⁵.

Розміри статті не дозволяють в належному об'ємі розкрити симптоматику БПМ. Враховуючи те, що теорія впливу БПМ на онтогенез людини С.Грофа ще не стала у нас широко відомою, як, наприклад, фрейдизм, відсилаємо читачів до таблиці систематизованих висновків про перинатальну феноменологію так, як вона представлена на сеансах із застосуванням ЛСД, в психодинамічних переживаннях (за Фрейдом) у споріднених психопатологічних синдромах і в асоціативних спогадах з постнатального життя⁶.

Перечитуючи твори поетів вітчизняного авангарду, помічаємо, що зміст перинатальних переживань авторів, висловлений в символічній формі, зумовлює їх вибіркочувствитивність до сприймання явищ того чи іншого спектру. Вже згадані нами разом С.Вишеньський, С.Процюк та Л.Стринаглюк демонструють свою прихильність до сюжетів третьої перинатальної матриці. "БПМ-3 укладається в чотири певних аспекти переживання, а саме в титанічний, садомазохістський, сексуальний і скатологічний"⁷. "Частими темами тут є криваві жертвоприношення, самопожертви, катування, страти, вбивства, садомазохізм і згвалтування... Еротичні мотиви на цьому рівні характеризуються захоплюючою інтенсивністю статевого потягу механічного і невибагливого за своєю якістю, порнографічного і девіантного за природою... Найбільш звичайна тут тематика Шабашу

відьм (Вальпургієвої ночі), сатанинських оргій або ритуалів Чорної меси і спокуси. Загальним в досвіді народження на цій стадії є вигадливе поєднання переживань смерті, викривленої сексуальності, страху, агресії, скатології (згадування екскрементів – З.К.) і перекуреного духовного пориву⁸. А ось кілька цитат із поезій згаданих авторів:

Станіслав Вишенський:

“наречена із психопатії розпадеться на божисті різдвa”⁹;

“ідімо по тонкошах. між хаосом і фалосом доки наливається могилами колосок”¹⁰;

“шляхи розтерзано на тропи і на кварталних стелажах ворушиться п'ятьма тернова
засилля реготу і змова

і калатало в сторожах

що їм на ранок буде допит”¹¹;

Степан Процюк:

“В твоїй святині хан Батий вовтузиться, неначе вдома, в своїм смердючим улусі,
неначе хан тобою став”¹²;

“Бажає цирозу собі останній трагічний романтик”¹³;

“Для мене біс під реготу содом програму долі виконав на лютні”¹⁴;

Любомир Стринаглюк:

“метаморфози содоміта чеканять німби сатані”¹⁵;

“зіщуливсь хробак від гидотних спокус некрофільного раю”;

“цей шлях, як відрубані руки, осквернених кров'ю братає”¹⁶.

Щоб остаточно убезпечити себе від звинувачення в упередженому ставленні до цитованих авторів, наведу одну власну коротеньку поезію, яка теж укладається в феноменологію БПМ–3, хоча авторка цих рядків більше прив'язана до сюжетів БПМ–2 або БПМ–4:

“Палає багаття колишніх святинь, роз'ятрюють мозок отруєні вени, регоче вакханка
звіздуо Полин, і палає небо Христової ери.

Синіє в потугах роззявлена тля і, корчачись, тягне останнє. Не чує пророка оглухла
земля, закаляна мовби у Авгія стайні”¹⁷.

Гадаємо, що в автора критичного післяслова до репрезентованих в “Перевалі” “афінних фігур” І.Дюка не більше підстав вважати їхні твори винятково інтелектуальними чи показово авангардистськими. Адже ясно, що схожі між собою перинатальною феноменологією, ці поезії являють собою лиш один із можливих варіантів символізації індивідуального розвитку до біологічного народження поетів. БПМ–3 не єдине джерело, з якого черпають сюжети поети “всіх віків і народів”. Є й інші матриці. І треба бути вельми обережним і незаангажованим суб'єктивними уподобаннями, щоб не робити завчасних висновків про вартісність творчості того чи іншого поета. Такі висновки можуть лиш прислухитися моді на поета, що є хиткою запорукою тривалого успіху його творчості.

Висловлені у ранній статті думки лише принципово стосуються згаданих тут поетів. Пізніші їх публікації свідчать про послідовну духовну й естетичну еволюцію. Так, у С.Вишенського знаходимо ще не друковані рядки: “в книзі чисел росте число, де нема ні краси, ні маси”, що містять “чисту” трансперсональну символіку, без будь-яких явно біографічних чи перинатальних нашарувань, так би мовити, – сферу “чистого духу”: прозирання надкосмічної порожнечі.

1. Дюк І. Афінні фігури української поезії // Перевал. – 1994. – №1. – С.18–19.

2. Див.: Осадчий М. Більмо. – Львів, 1993.

3. Гроф С. За пределами мозга. – М., 1993. – С.88.

4. Там само.

5. Гроф С. Область человеческого бессознательного. – М., 1994.

6. Гроф С. За пределами мозга. – С.154 – 156.

7. Гроф С. Область человеческого бессознательного. – С.142.

8. Гроф С. За пределами мозга. – С.133 – 134.

9. Вишенський С. Руйнування місця // Перевал. – 1994. – №1. – С.9.

10. Там само. – С.5.

11. Там само. – С.3.

12. Процюк С. Найзручніше // Перевал. – 1994. – №1. – С.10.

13. Там само. – С.11.

14. Там само. – С.13.

15. Стринаглюк Л. Вільний бог // Перевал. – 1994. – №1. – С.15.

16. Там само. – С.16.

17. Карпенко З. Візії спасіння. – Івано-Франківськ, 1993. – С.5.